

Ajaloosündmuste nimetuste õigekiri

Emakeele Seltsi keeleteimkond on oma 2012. aasta 11. juuni otsust ajaloosündmuste nimetuste õigekirja asjas arutanud ajalooteadlaste volitatud töörühmaga septembris ning täpsustanud toimkonna ja töörühma ühisseisukohta kahel ajaloolaste koosolekul, 25. oktoobril Tartus Akadeemilises Ajalooseltsis ja 1. novembril Tallinnas Tallinna Ülikooli ajaloo instituudis. Koostöö tulemusi arutas toimkond oma 16. novembri koosolekul, kus otsustati kõnealust õigekirjajuhist täiendada, võttes muu hulgas arvesse ühishõupidamiste käigus kujunenud seisukohta. Otsus koos selgituste ja terviktekstiga oli seltsi kodulehel avalikuks aruteluks väljas kuni 16. jaanuarini 2013. Siinkohal on see avaldatud muutmata kujul.

Emakeele Seltsi toimkonna otsus (16.11.2012)

Lisada ajaloosündmuste nimetuste õigekirja põhireeglile näiteid ja täiendada seda järgmiselt:

„Põhireegli kõrval aktsepteeritakse ajalookirjutuse tava kirjutada ajaloosündmuste kinnistunud nimetusi eelistatult esisuurtähega, näiteks *Jäälahing*, *Jüriöö ülestõus*, *Kolmekümneaastane sõda*, *Laste ristsõda*, *Madisepäeva lahing*, *Põhjasõda*, *Pärtliöö*, *Rooside sõda*, *Seitsmeaastane sõda*, *Teine maailmasõda* ehk *II maailmasõda*.

Läbivat suurtähte on ajaloosündmuste nimetamisel soovitatav vältida.”

Ajaloosündmuste nimetuste õigekirjajuhis. Terviktekst (16.11.2012)

Ajaloosündmuste, ajastute jms nimetusi kirjutatakse väikse algustähega, välja arvatud nendes sisalduvad muud nimed, näiteks *antiikaeg*, *augustiputš*, *dekabristide ülestõus*, *iseseisvuse taastamine*, *juuniküüditamine*, *jätkusõda*, *külm sõda*, *laulev revolutsioon*, *märtsipommitamine*, *oranž revolutsioon*, *pronksiöö*, *rahvusliku liikumise aeg*, *reformatsioon*, *suvesõda*, *vabadussõda*, *vaikiv ajastu*, *valgustusajastu*, *varauusaeg*; *Austerlitzi lahing*, *Balti riikide iseseisvumine*, *Eesti Vabariigi väljakuulutamise esimene Eesti-Vene rahukonverents* ehk *Pihkva konverents*, *Mahtra sõda*, *Nõukogude Liidu lagunemine*, *Prantsuse revolutsioon*, *Spartacuse ülestõus*, *Vilniuse veresaun*, *Yayoi periood* (Jaapani ajaloos).

Põhireegli kõrval aktsepteeritakse ajalookirjutuse tava kirjutada ajaloosündmuste kinnistunud nimetusi eelistatult esisuurtähega, näiteks *Jäälahing*, *Jüriöö ülestõus*, *Kolmekümneaastane sõda*, *Laste ristsõda*, *Madisepäeva lahing*, *Põhjasõda*, *Pärtliöö*, *Rooside sõda*, *Seitsmeaastane sõda*, *Teine maailmasõda* ehk *II maailmasõda*.

Läbivat suurtähte on ajaloosündmuste nimetamisel soovitatav vältida.

Selgitus

Üldiselt kirjutatakse eesti keeles nimesid läbiva suurtähega ning üldsõnavara, k.a nimisõnu, nagu ajastute ja sündmuste nimetused, väiketähega. Ajaloosündmused ei ole siin erand: nende nimetuste puhul on alates 1935. aastast põhireegliks olnud väiketäheline kirjutusviis, nagu see praegugi kajastub

eesti keele käsiraamatus¹. Näiteid võib leida alates *püüasustuse tekkest* Eesti alal kuni nn *elektrituru avanemiseni* Eesti majandusloo sündmusena.

Nimetatagu siin näitena juhuslikult valitud mõjukaid aegu ja sündmusi või sündmusahelaid Eesti ala, rahvastiku või inimasustuse, ühiskonna, riigi, majanduse, kultuuri vm valdkonna ajalugu puudutavatest tekstidest: *püüasustuse kinnistumine, 150-aastane sõdade periood, ortodoksse luterluse levik, mõisate riigistamine, põhjasõjaaegsed küüditamised Tartus ja Narvas, mitte-nimede suurtähest loobumine, täispiibli ilmumine, manufaktuuride teke, nädalikirja (ajalehe) „Lühhike õppetud ...“ ilmumine, üldise koolikohustuse kehtestamine, tööstuslik pööre, ärkamisaeg, esimene üldlaulupidu, sinimustvalge lipu õnnistamine, esimene Saksa okupatsioon, spordiselti Kalev asutamine, eestikeelse ülikooli loomine, kõrgema kunstikooli Pallas avamine, vaikiv olek, baaside leping, ohvitserikorpuse hävitamine, juuni-küüditamine, suvesõda, kolmas Nõukogude okupatsioon, raamatute hävitamine (selle või teise okupatsiooni ajal), nn erifondide loomine raamatukogudes, laulev revolutsioon, taasiseseisvumine, e-riigi loomine, euro käibelevõtt / eurole üleminek, eurokriis. Argiajalooost lisandub hulganisti mitut laadi sündmusi, nagu kortermajade ehitamise algus; kartuli, elektri või veekloseti (vesikloseti, WC) kasutuselevõtt jm.*

Vana üldreegliga rööpselt on ajaloosündmuste nimetuste suhteliselt ebamäärasel osas käibinud ka nimereegel: 1935. aastast võis ajalooliste sündmuste *fikseerunud nimetustes* kirjutada iga sõna suure algustähega, „kui rõhutatakse nende pärisnimelisust või kui suur algustäht on tarvilik segimineku vältimiseks“.

N. Liidu ajal täienes see reeglistik mitmel moel. Muu hulgas muutus läbiva suurtähe põhifunktsiooniks austuse väljendamine Pariisi Kommuuni, (Peterburi) Verise Pühapäeva, Suure Sotsialistliku Oktoobri-revolutsiooni vm ideoloogiliselt olulise suhtes. Ositi kasutati kohanimeliga väliselt sarnast viisi märkida nimetuuma läbiva suurtähega ja üldmõistet väiksega (*Kollaste Turbanite ülestõus*), ehkki seos on teiselaadne kui tüüpilise kohanimefraasi osade vahel (vrd *Tartu* ja *Tartu linn*, *Kollased Turbanid* ja *Kollaste Turbanite ülestõus*).

Pärast sõda tuli kasutusele ka esisuurtäht, mis märgib, et ajaloosündmuse nimetus on püsikindel ehk kinnistunud². Praeguseks on ajalookirjutuses tugevasti levinud just viimati mainitud tava (nt *Madise-päeva lahing*, *Kolmekümneaastane sõda*, *Esimene maailmasõda*), mis – nagu eespool osutatud – on erandlik eesti algustäheõigekirja kahe alusreegli aspektist. Esisuurtähe-reegli olulisim puudus on, et pole võimalik esitada loendit, milliseid nimetusi peetakse ajalooteaduses kinnistunuks ja milliseid mitte. Oma roll on ka ajalookirjutuse ideoloogial. Näiteks ei tea N. Liidu ajal kirjaoskuse omandanud inimene, kas 1944. aasta märtsi alguse Tallinna, Narva jm sündmuste nimetusena on kinnistunud *märtsirünnak* või *märtsipommitamine*, kas ja kuidas on kinnistunud varasema *1. detsembri ülestõusu* nimetus (*detsembripüü*, *detsembriülestõus*³ vm); samuti ei tea ajaloo erihariduseta inimene, kas rääkida lähiajaloo puhul *aprillirahutustest* või *pronksiööst* ja kas neist emba-kumba peaks märkima suurtähega jne. Niisuguste probleemide tõttu on fikseerunud ehk kinnistunud nimetuste õigekirjareeglid (algul läbiv suurtäht, hiljem esisuurtäht) 80 aasta jooksul pälvinud kriitikat mitmes kontekstis.⁴ Õigekirja kohustuslikke juhiseid ei saa rajada ebamäärasele keelevälisele teadmisele.

¹ Toimkonna otsuseni (11.06.2012) on üldreegel esitatud kujul: „Ajaloosündmuse nimetatakse enamasti üldnimeliselt“. Vt Tiiu Erelt, Ortograafia. – Mati, Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: EKSA, 2007. WWW: Eesti Keele Instituut, 2009: <http://www.eki.ee/books/ekk09/>.

² Keeleteaduses on tavaks rääkida kindlas tähenduses kinnistunud väljenditest ja vormidest ning siingi on otstarbekas eelista sama sõna.

³ Vt Marek Tamm, Monumentaalne ajalugu. Loomingu Raamatukogu 2012/28-30.

⁴ Vt täpsemalt: Tiiu Erelt, Eesti keelekorraldus. Tallinn: EKSA, 2002. Üldisema suur- ja väiketähekasutuse ajaloo ja probleemika ülevaate leiab Henn Saari sulest eesti keele akadeemilise grammatika lisa „Kiri“; vt Mati Erelt (peatoimetaja) jt, Eesti keele grammatika II. Tallinn: ETA Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993.

Sellisel keerukal taustal ning konsulteerides nimekate ajalooteadlastega, otsustas keeleteimkond 11. juunil 2012 fikseerida ajaloosündmuste nimetuste õigekirjajuhisena ainult senise põhireegli ja jätta erandid kõrvale. Põhireegliks jääb, et ajaloosündmuste, ajastute jms nimetusi kirjutatakse väiketähelisel, välja arvatud nendes sisalduvad muud nimed. Nii võib eesti kirjakeele tekstides kirjutada ühtviisi *kristalli-* ja *pronksiööst, vabadussõjast* ja *teisest maailmasõjast, laulvast* ja *oranžist revolutsioonist, esmaspäeva-meeleavaldustest*⁵ ja *verisest pühapäevast*. Muud valikud sõltuvad teksti autori kavatsustest ja keeletajust (vt allpool).⁶

Kommunikatiivseks veaks võib õigekirjast sõltumata osutada ebapiisav kontekst, kus pole võimalik eristada, kas juttu on nt verisest pühapäevast Iirimaa, Venemaa või Saksamaa ajaloos või millist Saksamaa sellenimelist sündmust silmas on peetud. Tegelikus haritud keelepruugis võib leida mitmesuguseid kirjutusviise, millest igal on omad valikupõhjendused, kuid mille puhul kontekst toetab viite mõistmist piisavalt (nt pealkiri „*Verine pühapäev*” *Peterburis* või laused, nagu *Kümned Verisel Pühapäeval Briti sõdurite poolt mahalastud 14 Põhja-Iiri katoliiklase sugulased kogunesid esmaspäeval gildihoonesse. David Cameron palus eile valitsuse nimel vabandust nn verise pühapäeva tapatalgute pärast. Saksamaal hukkus Altona verisel pühapäeval 18 inimest ja Greifswaldi verisel pühapäeval mõrvati kommunistide poolt Ullrich Massow*).

Ajalooteadlaste soovitusel on keeleteimkond pööranud tähelepanu sellele, et tava möönda varasemate reeglite rööpset kehtimajäämist ei pruugi olla küllaldane tagatis säilitamiseks ajalookirjutuse viimase poolsajandi traditsiooni. Nii on 11. juuni otsust täiendatud sellele traditsioonile viitava eelistusega: ajaloosündmuste kinnistunud nimetusi kirjutatakse ajalookäsitluses eelistatult esisuurtähega, nt *Jäälahing, Jüriöö ülestõus, Kolmekümneaastane sõda, Laste ristisõda, Madisepäeva lahing, Põhjasõda, Pärtliöö, Rooside sõda, Seitsmeaastane sõda, Teine maailmasõda*. Ennekõike peab see suhteliselt väike traditsiooniliste sündmusnimetuste rühm püsima koos üldise ajalookirjaoskusega ehk levima üldhariduskooli ajalooõpetuse kaudu. Ainult ajalooõpikute sisu ning sündmusnimetuste kirjutusviisi ajaloo õpivaras ja tundides saab tagada põlvkonnaülese arusaamise sellest, missugustel sündmustel on erilise kirjepildiga kinnistunud nimetused. Kinnistunud nimetuste kohta ei saa kunagi esitada ammen-davat loendit. Eesti keele tundides ei vaja ajaloosündmused eritählepanu, kuid ühegi aine õpetajad ei tohi ajaloos õpitud kirjutusviisi taunida ega veaks pidada. Ka keeleteimetajal ei ole põhjust ajalookirjutuse tava autori tahte vastaselt eirata ega peale suruda.⁶

Praktikas tähendab põhireegli täiendamine seda, et kui kirjutaja tunnetab ajaloosündmuse nimetust kinnistununa või soovib eristada sündmusnimetuse igapäevastest (metafoorsetest, järjestavatest vm) nimetustest, siis on õigustatud eelistada esisuurtähte. Kui kirjutaja tajuviis seda ei soosi ja kontekst tema silmis eristusvajadusele ei osuta, siis sobib rakendada põhireeglit. Ajalooõpikutes seevastu tuleneb nimetuse kirjepilt kas riigi õppekavast või teeb sellekohase otsustuse ajaloolasest autor. Kohati on algustähel selge eristusjõud, nagu lausetes „*Kolmekümneaastane sõda oli esimene maailmasõda, sest hõlmas nelja kontinenti*”⁷, kus ei mõelda I maailmasõda kinnistunud tähenduses, või „*Venemaa hokimeeskond andis Saksa koondisele tõelise Jäälahingu*”, millega luuakse 13. sajandi ajaloosündmuse allusioon.

Läbivat austussuurtähte soovitatakse väljaspool tsitaate vältida, kuid toimkond ei eelda ka seda, et haritud inimesed peaksid täiskasvanueas või noored kooli lõpetamise eel ümber õppima. Pigem võib loota, et kommunismiajale eriomaseid läbiva suurtähega nimetusi on ajalootsitaatidest väljaspool harva põhjust kasutada.

⁵ Saksa k. *Montagsdemonstrationen*.

⁶ Autori õiguse teose puutumatusse määrab seadus (vt autoriõiguse seadust <https://www.riigiteataja.ee/akt/810714>). Samas pole ka autoril põhjust jätkuväljaande ühtlustamise või kirjatuse ainekompaktide ühtse toimetamise põhimõtteid eitada.

⁷ Mati Lauri näide ajaloolaste ja toimkonna ühisarutelult Tartus.